

بررسی حقنه، تاریخچه، روش و اندیکاسیون‌های آن و مقایسه

کاربردهای آن از دیدگاه طب سنتی و طب جدید

مژگان تن‌ساز^۱

مریم بهمن^{۱*}

راضیه نبی‌مبیدی^۱

چکیده

مقدمه: یکی از روش‌های درمانی در طب سنتی ایران حقنه است. حقنه به معنی فرستادن مایعات به بدن از راه مقعد و یا واژن است. این روش، قدمتی چند هزارساله دارد و از زمان بقراط و جالینوس از آن استفاده می‌شده است. در طب نوین نیز حقنه تحت عنوان *انما* در تشخیص و درمان شماری از بیماری‌ها کاربرد دارد. هدف از این مقاله بررسی حقنه از دیدگاه طب سنتی، روش‌ها و اندیکاسیون‌های آن و مقایسه کاربردهای حقنه در طب سنتی و طب جدید است.

روش کار: این تحقیق، مطالعه‌ای مروری است که با استفاده از کتاب‌های مرجع طب سنتی ایران مانند قانون، خلاصه‌الحکمه، طب اکبری، اکسیر اعظم و ... و جست‌وجوی کلمات *vasti* و *basti* و *enema* در پایگاه‌های اطلاعاتی مطالب جمع‌آوری و دسته‌بندی شد.

یافته‌ها: بعد از بررسی‌های انجام‌گرفته مشخص شد که حقنه موارد استفاده وسیعی در طب سنتی دارد و در بیماری‌های اندام‌های گوناگون مانند سردرد، سرگیجه، سکنه، صرع، دردهای کلیه و مثانه، دردهای مفاصل، سیاتیک، یبوست، زخم‌های روده‌ای، دفع مواد زائد به سمت پایین، درمان تب، مسمومیت و غیره کاربرد دارد. همچنین در طب

۱- گروه طب سنتی، دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران.

* (نویسنده مسؤول)

نشانی الکترونیکی: dr.bahman98@gmail.com

نوع مقاله: مروری تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۲/۱۰/۲۲ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۳/۳/۲

سنتی هند و چین از حقنه در درمان بیماری‌های گوناگون مانند بیماری‌های اسکلتی، بیماری‌های کلیوی، تناسلی و متابولیک استفاده می‌شود. در طب جدید نیز انما در موارد گوناگون تشخیصی مانند انواژیناسیون و سرطان‌های گوارشی به کار می‌رود. نتیجه‌گیری: با مقایسه کاربردهای حقنه در طب جدید و طب سنتی درمی‌یابیم که این روش در طب سنتی کاربردهای وسیع‌تری دارد و در درمان بسیاری از بیماری‌ها اعم از موضعی و سیستمیک نقش مهمی را ایفا می‌کند. بخشی از آن با پژوهش‌های انجام‌شده مورد تأیید قرار گرفته است و به نظر می‌رسد سایر اندیکاسیون‌های مطرح‌شده در منابع طب سنتی نیز جای تحقیق و بررسی داشته باشند. با توجه به عوارض بسیار کم این روش درمانی و میزان موفقیت بالای آن در موارد بررسی‌شده، می‌توان پیشنهاد داد که این روش جایگزین درمان‌های تهاجمی و باعارضه شود.

واژگان کلیدی:

حقنه، طب سنتی ایران، انما

بررسی حقنه، تاریخچه، روش و اندیکاسیون‌های آن و مقایسه کاربردهای آن از دیدگاه طب

سنتی و طب جدید

مقدمه

در سال‌های اخیر طب‌های مکمل و جایگزین به دلایل گوناگون مانند نبود دسترسی همه مردم به خدمات بهداشتی درمانی طب جدید، نارضایتی آنها از برخی درمان‌های طب نوین و عوارض داروهای شیمیایی در همه کشورها مورد اقبال عمومی واقع شده است (۱ و ۲). در این راستا طب سنتی ایران نیز که مکتبی پویا و کارآمد است، می‌تواند در بهبود وضعیت سلامت جامعه و درمان بیماری‌ها نقش مهمی ایفا کند. حکیمان ایرانی در درمان بیماری‌ها پس از تدبیر غذا و استفاده از ادویه از اعمال یداوی استفاده می‌کردند. اعمال یداوی شامل حجامت، فصد، بادکش و ... است. حقنه یکی از اعمال یداوی است که در طیف وسیعی از بیماری‌ها از آن استفاده می‌شده است. حقنه به معنی فرستادن مایع به داخل بدن از راه روده و یا واژن با استفاده از وسایل مخصوص است. استفاده از این روش قدمتی چند هزار ساله دارد و به زمان بقراط و جالینوس بر می‌گردد (۳). امروزه در هند و چین به‌طور وسیعی از حقنه استفاده می‌شود (۴-۹). در طب جدید نیز حقنه تحت عنوان انما در مراحل تشخیصی و درمانی بیماری‌ها به‌کار می‌رود (۱۰-۱۷). با وجود کاربردهای تشخیصی و درمانی وسیعی که در طب سنتی برای حقنه ذکر شده است، به نظر می‌رسد این روش درمانی در جوامع علمی چندان شناخته‌شده نیست. هدف از این مطالعه بررسی و بیان حقنه، روش انجام آن و کاربردهای آن در طب سنتی و جدید است.

روش بررسی

این تحقیق، مطالعه‌ای توصیفی است که در آن ابتدا به کتاب‌های مهم طب سنتی ایران مانند قانون بوعلی‌سینا، خلاصه‌الحکمه و مخزن‌الادویه از حکیم

عقیلی خراسانی، اکسیر حکیم اعظم خان، ذخیره خوارزمشاهی از حکیم جرجانی، خلاصه التجارب بهاءالدوله رازی، تحفه المؤمنین حکیم مؤمن و ... مراجعه شد و مطالب مربوط به حقنه و موارد کاربرد آن در درمان بیماری‌ها مورد بررسی قرار گرفت. سپس در بررسی مقالات مربوط، کلمات حقنه و انما و تنقیه در سایت‌های فارسی مانند sid و iranmedex و کلمات انگلیسی enema، basti و vasti در سایت‌های pubmed و google scholar جست‌وجو شد. مطالب مربوط به حقنه از کتاب‌ها و مقالات جمع‌آوری و دسته‌بندی شدند.

یافته‌ها

تعریف

حقنه از ریشه «حقن» به معنی اماله کردن، نگاه‌داشتن، بازداشتن و بند کردن چیزی از خروج است. تنقیه که در لغت به معنای پاک‌ی، پاکیزه کردن و لایروبی است، به معنی حقنه و اماله نیز به کار می‌رود و در اصطلاح به وارد کردن مایعات در امعاء و احشاء از پایین برای پاک کردن روده انسان و یا حیوان گفته می‌شود (۱۸). حقنه به معنی داروی ریختنی است و به دارویی می‌گویند که در کیسه‌ای ریخته می‌شود و آن کیسه، محقنه نام دارد (۱۹). در اصطلاح حکما حقنه عبارت است از فرستادن مایعات به روده یا رحم با استفاده از وسایل مخصوص (۳).

اهمیت حقنه

در زمینه اهمیت حقنه حدیثی از حضرت رسول خدا(ص) روایت شده است که فرمودند: «به‌درستی که بهترین تدبیری و چیزی که تداوی می‌نمایند شما را حقنه است و حقنه، بزرگ می‌گرداند بطن را و تنقیه جوف می‌نماید و بدن را قوت می‌بخشد».

همچنین امام صادق (ع) می‌فرماید: «دوا چهار است؛ حجامت و سعوط^۱ و حقنه و قی» (۳).

از دیدگاه حکما نیز حقنه جایگاه مهمی در درمان بیماری‌ها دارد، چون مواد زاید را از قسمت‌های فوقانی بدن به قسمت‌های تحتانی جذب می‌کند و سپس این مواد را از طریق روده‌ها دفع می‌کند؛ به همین جهت روش درمانی بسیار خوبی برای خارج کردن فضولات بدنی است. در واقع، نسبت حقنه به روده‌ها مانند نسبت داروی قی آور به معده است؛ با این تفاوت که داروی قی فضولات را از طریق معده و با قی دفع می‌کند، ولی در حقنه دفع از طریق روده‌ها انجام می‌شود (۲۰).

تاریخچه

تاریخ شروع حقنه به قبل از میلاد مسیح برمی‌گردد. بقراط^۲ را واضع و مخترع این روش می‌دانند. جالینوس که خود از طبیبان برجسته و سرشناس است، داستان اولین حقنه را این‌گونه تعریف می‌کند: روزی بقراط در کشتی نشسته بود. مردی از شدت پرخوری و انباشتن شکم از شراب و طعام‌های لذیذ از درد به خود می‌پیچید. بقراط در حال وی حیران شده بود و راه به جایی نمی‌برد. در همین حال متوجه مرغی شد که ماهی بسیار خورده بود و از شدت درد شکم خود را به ماسه‌های کنار دریا می‌مالید و چون درد شدت پیدا کرد، به کنار دریا آمد و با منقار خود آب شور دریا را برگرفت و در مقعد خود ریخت و بعد از آن فضولات بسیاری از وی خارج شد و از مرگ رهایی یافت و به سوی آشیان خود پرواز کرد. پس بقراط از این مشاهده استنباط کرد که آب شور دارای این خاصیت است و آن فرد را که دچار درد شکم و قولنج بود با آب گرم و نمک حقنه کرد و بعد از

ساعتی فضولات دفع شد و از آن مرض خلاصی یافت (۳). بعد از آن، پزشکان در درمان بیماری‌های گوناگون این روش را به کار بردند.

بر طبق منابع موجود این روش از مصر و یا یونان منشأ می‌گیرد (۱۷). منابع مربوط به استفاده از انما در قدیمی‌ترین متون پزشکی در پاپیروس Ebres^۳ در حدود ۱۵۰۰ سال قبل از میلاد مسیح و پاپیروس chester beatty^۴ در حدود ۱۲۰۰ قبل از میلاد مسیح یافت می‌شود. در نوشته‌های ابرس پاپیروس استفاده از انما برای تعداد ۲۰ بیماری معده و روده بیان شده است. انمای قهوه یک روش سنتی است که اولین بار در سال ۱۹۳۰ برای سم‌زدایی به وسیله دکتر Max Gerson در درمان سرطان استفاده شد (۲۱). از اوایل قرن بیستم این روش در درمان بیماری‌های گوناگون سیستمیک به کار می‌رود (۱۷).

مکانیسم حقنه

طبق متون طب سنتی، مکانیسم حقنه ایجاد اسهال و لینت طبع و میل ماده از قسمت‌های فوقانی بدن به قسمت‌های تحتانی است. از آنجا که مایعات بدن با یکدیگر اتصال دارند، با این عمل می‌توان فضولات و مواد دفعی را از تمام نقاط بدن به سمت روده‌ها کشاند و آنها را دفع کرد (۳).

در مطالعات اخیر مشخص شده است که در بیماری‌های مزمن کلیه، کولون می‌تواند یک عضو هدف در درمان باشد. در واقع بین کلیه و کولون یک ارتباط عملکردی دوسویه وجود دارد. این ارتباط نظریه محور کلیه-روده را پیشنهاد می‌کند. اورمی تأثیر مهمی بر فلور میکروبی کولون دارد و فلور میکروبی کولون منبع مهمی برای توکسین‌های اورمیک است. برخی از این متابولیت‌ها در صورت اختلال عملکرد کلیه تجمع می‌یابند و ممکن است در پیشرفت بیماری‌های

کلیوی و قلبی نقش داشته باشند. تعدادی از مداخلات درمانی مانند استفاده از پروبیوتیک‌ها و جاذب‌های مخصوص توکسین‌های اورمیک بر اساس همین نظریه شکل گرفته‌اند (۲۲-۲۴).

هم‌چنین التهاب مزمن یکی از مکانیسم‌های عمده عوارض بیماری‌های مزمن کلیه مانند کلسیفیکاسیون عروقی، آترواسکلروز سریع پیش‌رونده، کاهش اشتها، مقاومت به انسولین، افزایش کاتابولیسم عضلات و آنمی است.

بنابراین، التهاب یک فاکتور تعیین‌کننده در مورتالیتته این بیماران است. اندوتوکسین آزاد شده در جریان خون، هدف درمانی مهم برای کاهش مورتالیتته در بیماران کلیوی تلقی می‌شود. یکی از منابع اندوتوکسین می‌تواند دستگاه گوارش باشد. بنابراین، کاهش منابع اندوتوکسینمی از طریق انمای روده‌ای می‌تواند موجب کاهش پاسخ‌های التهابی در کل بدن و کاهش عوارضی مانند کاردیومیوپاتی، کاهش پروتئین‌های خون مانند آلبومین، دیس‌فانکشن اندوتلیال، مقاومت انسولین، مقاومت به اریتروپویتین و در نتیجه آنمی و هم‌چنین اثر بر روی مراکز مغزی تنظیم اشتها و کاهش اشتها باشد. اخیراً نشان داده شده که محصولات میکروبی موجود در جریان خون احتمالاً از دستگاه گوارش حاصل می‌شوند (۲۵).

در خصوص مکانیسم عمل انمای کافئین نیز گفته شده است که کافئین موجود در قهوه، با انما از طریق دیواره کولون وارد جریان خون می‌شود و اتساع مجاری صفراوی و تسهیل دفع سموم از کبد را در پی می‌آورد (۲۱). بنابراین مطالعات، مکانیسم بسیاری از بیماری‌ها، متابولیت‌ها و توکسین‌های ایجاد شده توسط فلور میکروبی روده‌ها است. با انجام انما با داروهای خاص گیاهی و یا شیمیایی می‌توان به درمان طیف وسیعی از بیماری‌ها پرداخت. هم‌چنین بر اساس

همین تحقیقات مشخص شده است که داروی مورد استفاده در انما تنها اثر موضعی ندارد، بلکه می‌تواند با عبور از دیواره روده، وارد جریان خون شود و اثرات سیستمیک نشان دهد.

داروهای مورد استفاده در انواع حقنه

در حقنه، داروهای گرم، سرد و ملین با هدف تغییر و تبدیل مزاج عضو و اعضای مجاور، پاک‌سازی روده‌ها و ایجاد خلأ به کار می‌روند. مثلاً در بیماری‌هایی مانند قولنج سرد، صرع و فلج داروهای گرم به کار می‌روند که باعث از بین بردن و دفع خلط غلیظ می‌شوند. در حقنه‌های گرم از داروهایی مانند حنظل، افتیمون، بسفایج، شکر سرخ، روغن بابونه، برگ چغندر، شوید، سداب و شنبلیله در کنار سایر داروها استفاده می‌شود.

در بیماری‌های گرم از حقنه‌های سرد استفاده می‌شود. در این حقنه‌ها از داروهایی مانند جو، برنج، پوست خشخاش، تخم خطمی و روغن گل سرخ استفاده می‌کنند (۲۶).

داروهای ملین در بیماری‌هایی مثل تب‌ها و یبوست به کار می‌روند. هم‌چنین در ورم‌های ناشی از گرمی نیز حقنه با داروهای ملین موجب انحراف ماده و بهبود ورم می‌شود. در حقنه‌هایی که به منظور ایجاد لینت مزاج به کار می‌روند، داروهایی مانند عناب، سپستان، بنفشه، جو، سبوس گندم، خطمی، لعاب اسفرزه، روغن بنفشه، روغن کدو و روغن بادام به کار می‌روند (۲۷).

در منابع، تأکید شده است که در وارد کردن بعضی از داروها در ترکیب حقنه باید احتیاط شود که برخی از این موارد عبارتند از:

مخدرات مانند افیون و آب گشنیز تر را حتی‌الامکان نباید در ترکیب حقنه

وارد کرد، زیرا باعث سستی و بی‌حسی در روده‌ها می‌شود. این امر احتمالاً باعث کاهش حرکت روده‌ها می‌شود و بنابراین، با عمل حقنه که ایجاد لینت است، منافات دارد. البته اگر زخم روده با درد شدیدی همراه نباشد می‌توان مقدار کمی مخدر مانند افیون با مصلح آن، که زعفران است، استفاده کرد (۳).
هم‌چنین صبر را نباید در حقنه و شیاف استفاده کرد، زیرا به مقعد ضرر می‌رساند (۲۰).

درباره استفاده از هلیله‌جات نیز دیدگاه‌ها متفاوت است. طبق نظر برخی حکما هلیله‌جات را نباید در داروی حقنه داخل کرد، زیرا باید عمل حقنه با لینت انجام شود و نه با عصر و فشار. هم‌چنین منظور، انحراف ماده و جذب آن از قسمت‌های فوقانی بدن به قسمت‌های تحتانی است، در حالی که فعل عواصر مانند هلیله‌جات به‌عکس آن است (۳). اما برخی دیگر بر این باورند که این مسهلات را هم می‌توان در حقنه به کاربرد و مثلاً در درمان برخی سرسام‌ها از آنها استفاده می‌شود (۲۸).
در حقنه نباید چیزهای بسیار گرم وارد کرد، زیرا ممکن است باعث ضعف کبد و یا زخم روده‌ها و یا ایجاد تب شود (۲۰).

وقت انجام حقنه

بهترین وقت حقنه زمانی است که هوا سرد باشد، مثل فصل پاییز و زمستان و هم‌چنین در سردترین ساعات روز مثلاً بعد از غروب آفتاب که تا نیمه‌شب تمام شود یا صبح زود که تا قبل از ظهر تمام شود (۳).

مراحل آماده‌سازی بیمار و دارو و چگونگی انجام حقنه

الف: تدابیر قبل از حقنه

برای انجام حقنه باید موارد زیر رعایت شود:

۱. بیمار ناشتا نباشد، زیرا در گرسنگی و تشنگی نباید حقنه کرد. مگر در حقنه‌ای که برای قولنج و بیماری‌های سر مانند سرسام^۵ و غیر آن استفاده می‌شود که لازم است بیمار ناشتا باشد.
۲. باید بیمار قبل از انجام حقنه داروی تقویت‌کننده معده و قلب مصرف کرده باشد.
۳. حقنه نباید پس از خستگی زیاد و در حالت سیری زیاد انجام شود (۳).
۴. بیمار نباید کودک باشد (۲۰).
۵. برای انجام حقنه لازم است اعضای رئیسه همه سالم باشند، برخی از پزشکان، صحت و سلامت اعضای رئیسه را در انجام حقنه شرط نمی‌دانند (۲۶).
۶. بیمار قبل از حقنه نباید حمام کند، چون خصوصیت حمام این است که اخلاط را پراکنده و منتشر می‌سازد و خصوصیت حقنه این است که اخلاط را جذب می‌کند. در واقع عمل این دو برخلاف یکدیگر است (۳).

ب: خصوصیات مطبوخ حقنه

پزشک در انتخاب خصوصیات داروی حقنه باید به سن، وقت و هیكل بیمار توجه کند. مثلاً در افراد با سن کمتر و جثه کوچک‌تر مقدار داروی کمتری را باید به کار برد و در پیران باید سردی و گرمی و ضعف و قوت دارو را رعایت کرد (۳). هم‌چنین داروهای مورد استفاده در حقنه بسته به بیماری‌های گوناگون، متفاوت است. پس از انتخاب داروها آنها را در ظرفی می‌جوشانند و سپس آنها را صاف می‌کنند تا مطبوخ^۶ مورد نظر آماده شود.

مقدار مطبوخ: مقدار مطبوخ در هر بار استفاده نباید بیشتر از ۶۰-۵۰ مثقال یا حدوداً ۳۰۰-۲۵۰ گرم باشد (۳). اگر مقدار حقنه کم باشد، منفعت آن به روده‌های فوقانی نمی‌رسد و اگر زیاد باشد، ضرر آن هم زیاد می‌شود. پس باید به مقدار معتدل باشد (۳ و ۲۹).

دمای مطبوخ: مطبوخ باید از نظر دمایی معتدل در گرمی و سردی، بلکه مایل به گرمی باشد؛ البته به حدی که روده‌ها را نسوزاند و اذیت نرساند و باعث غش و ناآرامی نشود.

قوام مطبوخ: قوام مطبوخ باید معتدل باشد، زیرا داروی رقیق در بدن منتشر و متفرق می‌شود و اثری ندارد و اگر غلیظ باشد، باعث ایجاد زخم در روده‌ها می‌شود.

کیفیت مطبوخ: داروی حقنه نباید گزنده، داغ و مخدر باشد (۳).

ج: وضعیت قرارگیری بیمار هنگام انجام حقنه

بهترین حالت آن است که بیمار بارک باشد؛ یعنی زانوهای او بر زمین بگذارد و سرین را بلند کند تا دوا به سرعت وارد راست‌روده شود، و یا آنکه به پهلو چپ خوابیده باشد. پس از وارد کردن دارو باید محقنه یا آلتی که با آن حقنه را انجام می‌دهند، برداشته شود و بیمار به پشت و یا به سمت درد بخوابد (۳).

د: روش انجام

ابزار قدیمی انجام حقنه را محقنه می‌نامیدند. محقنه در قدیم به این صورت

ساخته می‌شد که وسیله پیاله مانندی از جنس شیشه یا نقره می‌ساختند که به سر آن نی یا لوله‌ای از جنس مس و یا نقره وصل می‌کردند. سپس این ظرف را از دارو پر می‌کردند. گاهی به جای ظرف پیاله‌ای از مثانه گاو استفاده می‌کردند. البته امروزه برای انجام حقنه وسیله خاصی شبیه محقنه‌های قدیم اما با استفاده از وسایل یک‌بارمصرف ساخته شده است.

برای انجام حقنه پس از چرب کردن سر لوله و مقعد با قیروط^۷، سر لوله را وارد مقعد می‌کنند. باید مراقب بود که سر لوله به بن‌بستی در روده‌ها^۸ نرسد و از راست‌روده هم نگذرد. در صورت تجاوز لوله حقنه از راست‌روده، دارو نباید وارد شود. پس از قرارگیری آلت حقنه در محل مناسب، داروی حقنه را وارد بدن می‌کنند. فشار وارد کردن دارو به بدن باید در حد مناسب باشد، نه آنقدر شدید که دارو به بالاتر از محل مورد نیاز برسد و نه آنقدر کم که به حد مناسب وارد بدن نشود. در هر حقنه می‌توان تا چهار بار دارو را وارد کرد. اصولاً کمتر از سه بار وارد کردن دارو فایده لازم را ندارد. پس از هر بار وارد کردن دارو بیمار قدری در حالت درازکشیده باقی می‌ماند تا دارو بلافاصله برگردد و جذب بدن شود. اگر بیمار احساس ناراحتی و یا دفع داشته باشد، باید اجابت مزاج کند (۳ و ۲۹).

تدابیر حین انجام حقنه

۱. بیمار باید در هنگام وارد کردن دارو به مقعد، خود را از سرفه، عطسه و سکسکه نگاه دارد تا دارو دفع نشود.
۲. اگر دارویی که اول وارد روده شده است برگشت، دفعه دوم دارو را وارد مقعد کنند. در صورتی که مرتبه اول دارو دیر برگردد، وارد کردن کمی نمک در داروی حقنه به خروج دارو کمک می‌کند (۳ و ۲۹).

۳. لازم است بیمار در حین انجام حقنه پاها را بپوشاند و محل درد را نیز گرم نگه دارد (۲۰).

تدابیر پس از حقنه

بعد از حقنه بیمار باید داروی مقوی معده مانند گلقلند با مصطکی، شربت سیب، شربت به شیرین، جوارش عود شیرین و یا دواءالمسک شیرین بخورد (۳).

کاربردهای تشخیصی-درمانی حقنه

در کتاب‌های طب سنتی در موارد بسیاری از حقنه برای درمان نام برده شده است که گاهی خط اول درمان و گاهی هم‌زمان با سایر روش‌ها و یا بعد از استفاده از سایر درمان‌ها توصیه شده است. از دیدگاه طب سنتی ایران حقنه در درمان اکثر بیماری‌ها مؤثر است؛ خصوصاً در افرادی که از آشامیدن داروهای مسهل تنفر دارند (۳ و ۲۰). در بیماری‌های دستگاه‌های گوناگون بدن می‌توان در کنار سایر درمان‌ها مانند تدابیر غذایی و استفاده از داروها و سایر اعمال یداوی از حقنه نیز استفاده کرد.

۱- حقنه مقعدی

الف: استفاده در دستگاه‌های خاص

حقنه در بیماری‌های گوناگون سر، چشم، گوش و حلق و بینی، دستگاه تنفس، بیماری‌های گوناگون سیستم گوارش، سیستم ادراری-تناسلی، سیستم عضلانی-اسکلتی، بیماری‌های طحال و بیماری‌های سیستمیک مورد استفاده قرار می‌گیرد که دسته‌بندی این بیماری‌ها در جدول شماره ۱ ارائه شده است.

ب: استفاده سیستمیک

علاوه بر استفاده از حقنه در اندامها و اعضای گوناگون، در موارد مهمی می‌توان از اثر سیستمیک و عمومی این روش به‌خوبی استفاده کرد. مسمومیت‌ها از بیماری‌های سیستمیکی هستند که حقنه در آنها جایگاه ویژه‌ای دارد. در درمان مسمومیت‌ها اولین قدم خارج کردن مواد سمی خورده‌شده از بدن است. در واقع در مواردی که ماده سمی را بیمار خورده است، حتی اگر نوع ماده مشخص نباشد، پیش از آنکه قوت آن در بدن پراکنده شود، باید با خوردن شیر، آب و یا داروها به سم را رقیق کرد. مرحله بعد ایجاد قی و سپس حقنه برای جلوگیری از جذب ماده سمی به بدن است؛ خصوصاً وقتی که معلوم شود ضرر ماده سمی به روده‌ها و قسمت‌های تحتانی دستگاه گوارش رسیده است. مثلاً در درمان مسمومیت خوراکی جیوه، زرنیخ، شوکران و ... ایجاد قی و حقنه از اولین گام‌های درمانی است (۳۰).

هم‌چنین در تب‌هایی که ناشی از سوءمزاج صفاوی است، انجام حقنه با داروهای خاص موجب لینت شکم و در نتیجه تسکین حرارت و تشنگی می‌شود و تب و التهاب بیمار را از بین می‌برد (۳۱).

افزون بر این موارد، به‌طور کلی هوشیار نبودن بیمار و یا همکاری نکردن او در مصرف منظم داروها، ناکارآمد بودن سایر اعمال یدوای و روبه‌رو شدن با عوارض آنها از پراستفاده‌ترین موارد به کار بردن حقنه است. مثلاً در فصد، خون که ماده مورد نیاز بدن است، از بدن خارج می‌شود و یا در هنگام استفاده از اسهال و یا قی در برخی اوقات کنترل فرآیند پیشرفت داروی مسهل یا قی‌آور بسیار مشکل می‌شود، درحالی‌که حقنه زیان‌های هیچ‌یک از آنها را ندارد (۳).

۲- حقنه رحمی

حقنه رحمی یکی از انواع حقنه است که در آن ماده مورد نظر به جای مقعد وارد واژن می‌شود. از حقنه رحمی در بیماری‌های گوناگون رحم مانند سوءمزاج‌های رحم، ریزش خلط نامناسب به رحم، سقط مکرر، تسکین درد رحم پس از زایمان، زخم‌های رحم، ورم‌های رحم، سرطان رحم و اختناق رحم استفاده می‌شود (۳۲).

کاربرد حقنه در طب سنتی چین و هند

در «ایورودا» یا همان طب سنتی هند، اعمال یداوی به منظور پاک‌سازی بدن از فضولات و مواد زاید به پنج روش انجام می‌شوند. این روش‌ها عبارتند از: ماساژ با استفاده از روغن‌های گیاهی، ایجاد قی و یا اسهال با استفاده از داروهای گیاهی، تجویز روغن‌های گیاهی از راه بینی و انجام انما با داروهای گیاهی. حقنه با نام vasti و basti یکی از پنج روش درمانی در اعمال یداوی است که در مقایسه با انمای طب نوین نقش بسیار مهمی در مدیریت و درمان بیماری‌ها دارد. این روش در درمان سیاتیک (۴) استئوپروز (۵)، میکروآلبومینوری در دیابت (۶)، الیگوزواسپرمی (۷) و بیماری‌های دیگری به نحو موفقیت‌آمیزی به کار رفته است.

در طب چین نیز در مطالعات انسانی و حیوانی انجام حقنه در درمان بیماری‌ها نتایج قابل‌توجهی داشته است. از میان این موارد می‌توان به مطالعه حیوانی اثر حقنه در درمان فشارخون اشاره کرد. در مطالعه بر روی رت‌های مبتلا به فشارخون، انما با جوشانده گیاهی موجب کاهش فشار خون شد (۸).

هم‌چنین در مطالعه انسانی انجام حقنه در بیماران مبتلا به نارسایی مزمن به‌طور معنی‌داری موجب کاهش سطح توکسین‌های اورمیک مانند BUN و Cr در

این بیماران شده است (۹).

کاربردهای تشخیصی - درمانی حقنه در طب جدید

الف: کاربردهای تشخیصی

در طب نوین نیز در تشخیص بسیاری از بیماری‌ها همراه با CT اسکن یا سونوگرافی از انما استفاده می‌شود. برای نمونه می‌توان از انجام اسکن همراه با انمای گاستروگرافین برای تشخیص محل دقیق فیستول کولون نام برد (۱۱). هم‌چنین در مطالعات دیگری از CT انتروگرافی با انمای آب برای پیگیری ضایعات اطراف اناستوموزهای ایلئوکولیک مانند ضایعات التهابی، تنگی‌ها و سوراخ‌شدگی‌ها استفاده شده و حساسیت و ویژگی و دقت تشخیصی این روش با تست‌های آماری به تأیید رسیده است (۳۳).

در تشخیص تومورها نیز می‌توان با شرایطی از باریوم انما استفاده کرد. انجام باریوم انمای دبل کنتراست برای تشخیص تومورهای بزرگ‌تر از سه سانتی‌متر و تومورهایی که درگیری محیطی در اطراف خود دارند، روش مناسبی است (۱۲).

ب: کاربردهای درمانی

در برخی بیماری‌ها از اثرات درمانی انما استفاده می‌شود که از نمونه‌های بارز آن درمان انواژیناسیون روده‌ها در کودکان است که با انمای هوا، باریوم و سالیین نرمال انجام می‌شود. مطالعات فراوانی در این زمینه انجام گرفته و تأثیر و ایمنی روش‌های گوناگون با هم مقایسه شده است. در این مطالعات ثابت شد که انمای نرمال سالیین تحت هدایت سونوگرافی روشی ساده، مؤثر و سریع برای درمان انواژیناسیون است که باعث کاهش قابل توجه ریسک ناشی از رادپاسیون، بیهوشی

و جراحی است و بنابراین می‌تواند اولین روش درمانی برای انواژیناسیون در نظر گرفته شود. هم‌چنین در مقایسه استفاده از سالی‌ن نرمال به جای باریوم استفاده از سالی‌ن، روشی ساده و ایمن در درمان انواژیناسیون کودکان شناخته شده است (۱۴ و ۱۵).

در مواردی نیز استفاده از باریوم انمای با کنتراست بالا در درمان خونریزی دستگاه گوارش تحتانی به کار رفته که منجر به توقف خونریزی و هم‌چنین عود آن شده است. این امر خصوصاً در بیماران مسنی که بیماری‌های هم‌زمان دارند و دچار عوارض پس از جراحی می‌شوند، اهمیت فوق‌العاده‌ای دارد (۱۳).

انمای قهوه در حال حاضر در تایلند خصوصاً در درمان طیف وسیعی از بیماری‌ها مانند کانسرها، آلرژی‌ها، آسم، کهیر، میگرن، دیس‌لیپیدمی، چاقی و یبوست مزمن به کار می‌رود (۲۱).

هیدروتراپی کولون^۹ - با حذف مواد زایدی که ممکن است جذب شوند - موجب درمان بیماری‌های ارگان‌های گوناگون مانند کلیه، پوست، ریه، تشنج، اختلالات توجه و تمرکز، اختلالات حافظه، مالتیپل اسکلروزیس، نوروپاتی محیطی، بیماری‌های روماتیسمی، درد سینه، بیماری‌های آلژیک، راش پوستی، آرتريت آلژیک، درد عضلات، دردهای مفصلی، آسم، آکنه، خستگی مزمن، هیپرتانسیون، بوی بد بدن، سندرم ناخن و موی شکننده، دست و پای سرد، فیبرو میالژی، اسپاسم کولون، سندرم روده تحریک‌پذیر، زخم‌های دهانی، تهوع، زخم معده، یبوست و سموم محیطی می‌شود (۳۴).

جدول ۱- کاربرد حقه در طب سنتی و مقایسه با طب جدید (۱۷-۳)، (۲۷-۲۱)، (۳۲-۳۰)

طب جدید	طب سنتی	دستگاه درگیر
سردردهای میگرنی	انواع سردرد، سرگیجه، سکنه، سرسام، لیثرغس، ^۱ صرع، فلج، سیات، ^{۱۱} مالیخولیا، زخم‌های سر، پیش‌گیری از ورم مغز در ضربه‌های سر، انواع جنون، تشنج، غشی، ^{۱۲} جحوظ، ^{۱۳} درد چشم، عفونت‌های چشم، زکام و ترشحات پشت حلق، درد گوش، خونریزی بینی، ورم زبان، خنازیر ^{۱۴}	بیماری‌های سر و گردن
آنمی، کاردیومیوپاتی، آسم و آلرژی	ذات‌الریه، ذات‌الجنب، نفث‌الدم، ^{۱۵} تنگی نفس، آسم	سیستم قلبی-ریوی
انواژیناسیون، تشخیص انواع کانسر کولون، یبوست مزمن خونریزی گوارشی تحتانی، فیستول کولون، نارسایی حاد و مزمن کبدی	شلی عضلات مری، تهوع و استفراغ، دردهای معده، دفع مواد زائد روده‌ها، قولنج، زخم‌های روده‌ای، یبوست، درمان انواع کرم‌های روده‌ای، درد و پیچش روده‌ها، اسهال خونی، دفع مواد زائد و سوزش روده‌ها، سکسکه، سده‌های کبدی	دستگاه گوارش
نارسایی مزمن کلیه میکروآلبومینوری دیابت	درد کلیه و مثانه و ورم آن‌ها، خارج کردن سنگ کلیه، کوچک شدن کلیه‌ها، بی‌اختیاری ادراری، برقراری جریان بول	کلیه
الیگوازوسپرمی	دردهای رحم و اعضای تناسلی، تقویت نیروی جنسی، زخم‌های رحمی، نفخ رحم، حفظ جنین از سقط، خارج کردن مواد زائد و سوزش رحم، بروود رحم و احتباس حیض	دستگاه تناسلی
سیاتیک، استئوپروز	درد مفاصل، درد کمر و عرق‌النسا، دردهای لگنی، گرفتگی عضلانی، نقرس	سیستم عضلانی اسکلتی
سم‌زدایی از بدن، چاقی، متابولیتهای آسیب‌رسان از طریق روده، رفع التهاب، دیس لیپیدمی، دفع توکسین‌های اورمیک	تب‌های عفونی، درمان مسمومیت‌ها، رفع لاغری، اعیاء، ^{۱۶} انحراف طبیعت در هر بیماری،	سیستمیک

بررسی حقه، تاریخچه، روش و اندیکاسیون‌های آن و مقایسه کاربردهای آن از دیدگاه طب

سنتی و طب جدید

کنتراندیکاسیون

در خصوص حقنه، کنتراندیکاسیون خاصی در منابع طب سنتی ذکر نشده است. در واقع حقنه یکی از کم‌زیان‌ترین درمان‌هاست؛ چراکه حداکثر اثر آن در روده‌هاست و داروی مورد استفاده در حقنه مدت زیادی در بدن نمی‌ماند و به اعضای رئیسه (قلب، مغز و کبد) زیان نمی‌رساند. حتی عوارض سایر اعمال یداوی را می‌توان با انجام حقنه برطرف کرد (۳). البته در بیماری‌های مقعد مانند بواسیر در انجام حقنه باید احتیاط کرد.

در مطالعات جدید برای انما عوارضی مانند کولیت‌های شیمیایی (۳۵ و ۳۶)، سوختگی رکتوم با انمای مایع داغ (۲۱)، التهاب رکتوم و کولون، سپتی‌سمی پلی‌میکروبیال روده‌ای، اختلالات الکترولیتی، بروز واکنش‌های آلرژیک نسبت به داروی به کار رفته، گزارش شده است. البته بسیاری از این عوارض در حد گزارش چند مورد بیماری است. برخی از این عوارض مانند آسیب جدار کولون، بستگی به وضعیت سلامت فرد، مهارت فرد انجام‌دهنده و یا حجم مایع استفاده‌شده دارد. اختلالات الکترولیتی در بیماران دو انتهای طیف سنی (کودکان و افراد مسن) و بیماران حساس به افزایش حجم خون مانند بیماران قلبی و نارسایی کلیوی بیشتر مطرح است.

بنابراین، برای کاهش عوارض این روش در موارد با خطر بالا مانند کودکان و افراد مسن، بیماران قلبی و بیماران که اختلالات کولون مانند کولیت اولسراتیو، هموروئیدهای خونریزی‌دهنده، کانسره‌های کولون، فیستول‌های رکتوم دارند، باید

۱- گروه طب سنتی، دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران.

* (نویسنده مسؤول)

نشانی الکترونیکی: dr.bahman98@gmail.com

نوع مقاله: مروری تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۲/۱۰/۲۲ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۳/۳/۲

با احتیاط و به وسیله پرسنل آموزش دیده انجام شود. با این همه، انما روشی بسیار کم‌تهاجمی و شناخته‌شده است و در اغلب اوقات خود فرد بیمار هم می‌تواند آن را انجام دهد (۱۷).

بحث و نتیجه‌گیری

حقنه که همان فرستادن دارو به روده‌ها و یا رحم است، کاربردهای تشخیصی و درمانی بسیاری در طب سنتی ایران، جدید و طب هند و چین دارد. از حقنه در بیماری‌های سیستمیک و موضعی استفاده می‌شود. با مقایسه کاربردهای حقنه در طب جدید و طب سنتی درمی‌یابیم که برای حقنه در طب سنتی کاربردهای وسیع‌تری مطرح شده است. این روش در درمان بیماری‌های اکثر اندام‌های بدن و هم‌چنین در بیماری‌های سیستمیک نقش مهمی را ایفا می‌کند که بخشی از آن با پژوهش‌های انجام‌شده به تأیید رسیده است. مثلاً در بیماری‌های شایع و خطرناک مانند مسمومیت‌ها و تب حقنه می‌تواند پاسخ سریع درمانی ایجاد کند. در بسیاری از مسمومیت‌ها اولین قدم درمانی، شست‌وشوی معده است. البته استفاده از این روش در جایی است که بیمار به‌موقع و قبل از آنکه دارو از معده گذشته باشد مراجعه کند، اما با انجام حقنه می‌توان در فاصله زمانی طولانی‌تری دارو را از بدن دفع کرد. حتی می‌توان با هم‌زمان کردن شست‌وشوی معده و حقنه حتی‌الامکان از جذب دارو جلوگیری کرد. هم‌چنین در تب‌هایی که پاسخ خوبی به درمان ندارند، احتمالاً می‌توان با انجام حقنه بر اساس قانون انحراف طبیعت تب را مهار کرد و از بروز عوارض آن مانند تشنج، بستری شدن در بیمارستان و تجویز بی‌رویه آنتی‌بیوتیک‌ها پیش‌گیری کرد و بدین‌وسیله هزینه‌های بستری و درمان بیماران را کاهش داد. به نظر می‌رسد سایر اندیکاسیون‌های مطرح‌شده در منابع طب سنتی نیز جای تحقیق و بررسی داشته باشند. با توجه به عوارض بسیار ناچیز این روش درمانی و میزان موفقیت بالای آن در موارد بررسی‌شده شاید بتوان این روش را

جایگزین درمان‌های تهاجمی و با عارضه کرد. اثبات این ادعا نیاز به انجام کارآزمایی‌های بالینی در سطح وسیع‌تر دارد. امید است که این نوشتار بایی برای پژوهشگران علاقه‌مند در این زمینه بگشاید.

پی نوشت ها

- ۱- چکاندن دارو در بینی
- ۲- ۳۷۵-۴۶۰ قبل از میلاد مسیح
- ۳- پاپيروس ابرس(منصوب به جرج ابرس، مصرشناس آلمانی (۱۸۳۷-۱۸۹۸). این پاپيروس در حدود سال ۱۵۵۰ قبل از میلادی در مصر نوشته شد. این نوشته شامل خلاصه‌ای از ۸۷۶ نوع درمان و دستور داروسازی و فرمول‌های دارویی پزشکی است که در آن زمان گردآوری و فهرست شده‌اند. این کتاب شامل اطلاعاتی است که حداقل از چهل منبع گوناگون برگرفته شده‌اند. این پاپيروس بیماری‌ها و جراحی‌ها، نشانه‌های آنها، نحوه تشخیص، طرز معامله، تجویزها، تهیه و استفاده درست از داروها را شرح و توضیح می‌دهد.
- ۴- آلفرد چستر بیٹی (۱۹۶۸-۱۸۷۵) کتابخانه‌ای از کتاب‌های خطی و چاپی فراهم کرد که در مجموعه‌های دست‌نویس این کتابخانه، پاپيروس‌های مصری و یونانی از ارزش و اهمیت بیشتری برخوردارند. این کتابخانه در حال حاضر در شهر دوبلین، پایتخت کشور ایرلند قرار دارد.
- ۵- نوعی بیماری است که با علائم تورم در مغز شناخته می‌شود.
- ۶- جوشانده گیاهی
- ۷- مرهمی که با موم باشد.
- ۸- منظور بن‌بست دوگلاس است.
- ۹- شست‌وشوی کولون
- ۱۰- لفظ یونانی به معنای نسیان و آن ورم ناشی از بلغم عفونی است که در جرم مغز و یا حجاب‌های آن ایجاد می‌شود.
- ۱۱- در اصل به معنی خواب و راحت است و نزد پزشکان به معنی خواب طولانی سنگین عمیق است.
- ۱۲- تعطیل شدن اکثر قوای حرکتی و حسی به علت ضعف قلب است، بیهوش شدن.
- ۱۳- بیرون‌زدگی کامل چشم.
- ۱۴- تورم غدد لنفاوی گردن.
- ۱۵- خونی که از دهان ظاهر شود.
- ۱۶- ماندگی از دویدن بسیار

فهرست منابع

1.Kessler RC, Davis RB, Foster DF, Van Rompay MI, Walters EE, Wilkey SA, et al. Long-term trends in the use of complementary and alternative medical therapies in the United States. *Annals of internal medicine*.

- 2001;135(4):262-8. Epub 2001/08/21.
2. Hassan Yarmohammadi MJM, Alireza Mehdizadeh, Mohamad H. Bahmani, Kazerooni, Arman zargaran. Design and Performance Evaluation of Dry Cupping Tools Described in the Book Al-Tasreef. *Res Hist Med*. 2013;2(1):15-24.
۳. عقیلی خراسانی، سید محمدحسین: خلاصه الحکمه، تصحیح اسماعیل ناظم. قم: انتشارات اسماعیلیان. ۱۳۸۵. ج ۲، ص ۴۹۴-۴۸۳.
4. Ali M, Shukla VD, Dave AR, Bhatt NN. A clinical study of Nirgundi Ghana Vati and Matra Basti in the management of Gridhrasi with special reference to sciatica. *Ayu*. 2010;31(4):456-60. Epub 2011/11/04.
5. Gupta AK, Shah N, Thakar AB. Effect of Majja Basti (therapeutic enema) and Asthi Shrinkhala (*Cissus quadrangularis*) in the management of Osteoporosis (Asthi-Majjakshaya). *Ayu*. 2012;33(1):110-3. Epub 2012/10/11.
6. Ramteke RS, Thakar AB, Trivedi AH, Patil PD. Clinical efficacy of Gokshura-Punarnava Basti in the management of microalbuminuria in diabetes mellitus. *Ayu*. 2012;33(4):537-41. Epub 2013/06/01.
7. Juneja YM, Thakar AB. Clinical evaluation of Basti administered by Basti Putak (Pressure method), Enema pot method (Gravity fed method), and syringe method in Kshinashukra (Oligozoospermia). *Ayu*. 2011;32(2):234-40. Epub 2012/03/13.
8. Song E, Lee E, Bu Y, Lee J, Shin S, Yoo J, et al. Efficacy and safety of gwakhyangjeonggi-san retention enema in normal rats and spontaneously hypertensive rats. *Evidence-based complementary and alternative medicine : eCAM*. 2013;2013:765914. Epub 2013/07/12.
9. Zou C, Wu YC, Lin QZ. [Effects of Chinese herbal enema therapy combined basic treatment on BUN, SCr, UA ,and IS in chronic renal failure patients]. *Zhongguo Zhong xi yi jie he za zhi Zhongguo Zhongxiyi jiehe zazhi, Chinese journal of integrated traditional and Western medicine* 2012 Sep;32(9):1192-5.
10. Digant SM, Rucha S, Eke D. Ultrasound guided reduction of an ileocolic intussusception by a hydrostatic method by using normal saline enema in paediatric patients: a study of 30 cases. *Journal of clinical and diagnostic research: JCDR*. 2012;6(10):1722-5. Epub 2013/02/02.
11. Shi L, Shao GL. Demonstration of a sigmoid colon fistula using CT with gastrografin enema. *Quantitative imaging in medicine and surgery*. 2012;2(1):63-4. Epub 2012/12/21.

12. Tan KY, Seow-Choen F, Ng C, Eu KW, Tang CL, Heah SM. Which colorectal cancers are missed by double contrast barium enema? Techniques in coloproctology. 2004;8(3):169-72. Epub 2005/01/18.
13. Kenig J, Richter P, Zanowska K. Barium enema in the treatment algorithm of lower gastrointestinal tract bleeding. Polski przeglad chirurgiczny. 2013;85(8):467-70. Epub 2013/09/07.
14. Mensah Y, Glover-Addy H, Etwire V, Appeadu-Mensah W, Twum M. Ultrasound Guided Hydrostatic Reduction of Intussusception in Children at Korle Bu Teaching Hospital: An Initial Experience. Ghana Medical Journal. 2011;45(3):128-31.
۱۵. دقیقی محمدحسین، اصلان‌آبادی سعید، پورعیسی مسعود: بررسی میزان موفقیت سونوگرافی در تشخیص و جانندازی انواژیناسیون روده با تنقیه سالین نرمال. مجله پزشکی دانشگاه علوم پزشکی تبریز: زمستان ۱۳۸۱: ۳۶(۵۶): ۴۶-۵۰.
16. CAO H, TAN S-z, XIE B-h. Analysis of the therapeutic effect of elevation of retention enema of herbal drugs by sequential colon dialysis on in patients with acute on chronic hepatic failure. Journal of Clinical Hepatology. 2011;5:011.
17. Richards DG, McMillin DL, Mein EA, Nelson CD. Colonic irrigations: a review of the historical controversy and the potential for adverse effects. Journal of Alternative & Complementary Medicine. 2006;12(4):389-93.
۱۸. لغت‌نامه دهخدا، تهران، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۸۰.
۱۹. هروی، محمدبن یوسف: بحرالخواهر، مؤسسه احیاء طب طبیعی، اول، قم، ۱۳۸۷.
۲۰. رازی، بهاء‌الدوله: خلاصه‌التجارب، مؤسسه مطالعات تاریخ پزشکی طب اسلامی و مکمل دانشگاه علوم پزشکی ایران، ۱۳۸۷، ص ۱۷۰-۱۶۶.
21. Peter Christensen M, Søren Laurberg MD D. The Malone Procedure and Its Variants. Reconstructive Surgery of the Rectum, Anus and Perineum: Springer; 2013. p. 273-82.
22. Goto S, Yoshiya K, Kita T, Fujii H, Fukagawa M. Uremic toxins and oral adsorbents. Therapeutic apheresis and dialysis: official peer-reviewed journal of the International Society for Apheresis, the Japanese Society for Apheresis, the Japanese Society for Dialysis Therapy. 2011;15(2):132-4. Epub 2011/03/24.
23. Poesen R, Meijers B, Evenepoel P. The colon: an overlooked site for therapeutics in dialysis patients. Seminars in dialysis. 2013;26(3):323-32. Epub 2013/03/06.
24. Zou chuan lz-y, wu yu-chi, yang li-hong, su guo-bin, jie xi-na, liu xu-

sheng liu. Colon may provide new therapeutic targets for treatment of chronic kidney disease with Chinese medicine. Chinese Journal of Integrative Medicine. February 2013, Volume 19, Issue 2, pp 86-91.

25. R. HABS AEMGSMBS P-F. A Gut Feeling on Endotoxemia: Causes and Consequences in Chronic Kidney Disease. Nephron Clin Pract 2011;118:c165-c172) DOI:101159/000321438.

۲۶. حکیم مؤمن، سید محمد مؤمن بن محمد زمان: تحفة المؤمنین. تهران: کتابخانه مجلس شورای اسلامی ایران، ۱۲۱۰ ه. ق.

۲۷. عقیلی علوی شیرازی، سید محمد حسین بن محمد هادی: مخزن الادویه، قرن ۱۲ ه. ق، تصحیح و تحقیق: محمدرضا شمس اردکانی. تهران: دانشگاه تهران، چاپ: دوم، ۱۳۹۰ ه. ش.

۲۸. ابن الیاس شیرازی منصورین محمد، کفایه منصورى، رساله چوب چینی، دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران، چاپ اول، ۱۳۸۲ ه. ش، ص ۲۱۳.

۲۹. ابن سینا، حسین بن عبدالله: قانون فی الطب، قرن ۴ و ۵. تحقیق: شمس الدین، ابراهیم، بیروت، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات. ۱۴۲۵ ه. ق، ج ۳، ص ۳۱۵-۳۱۴.

۳۰. چشتی، اعظم خان: اکسیر اعظم، تهران، مؤسسه مطالعات تاریخ پزشکی طب اسلامی و مکمل، ۱۳۸۷، ج ۴، ص ۶۷۳-۶۶۰.

۳۱. چشتی، اعظم خان: اکسیر اعظم، تهران، مؤسسه مطالعات تاریخ پزشکی طب اسلامی و مکمل، ۱۳۸۷، ج ۱، ص ۲۷-۲۲.

۳۲. ارزانی، محمد اکبر شاه: طب اکبری. مؤسسه احیاء طب طبیعی، قم، اول، ۱۳۸۷، ج ۲، ص ۹۸۷-۹۳۸.

33. Paparo F, Revelli M, Puppo C, Bacigalupo L, Garello I, Garlaschi A, et al. Crohn's disease recurrence in patients with ileocolic anastomosis: value of computed tomography enterography with water enema. European journal of radiology. 2013;82(9):e434-40. Epub 2013/06/04.

34. Morton Walker D. Medical Journalist Report Value of Colon Hydrotherapy Verified by Medical Professionals .2000

35. Lim CH, Lee HY, Kim WC, Cho SH, Jeong HS, Jeon YJ, et al. [A case of chemical colitis caused by hydrogen peroxide enema]. The Korean journal of gastroenterology = Taehan Sohwagi Hakhoe chi. 2011;58(2):100-2. Epub 2011/08/30.

36. Sheibani S, Gerson LB. Chemical colitis. Journal of clinical gastroenterology. 2008;42(2):115-21. Epub 2008/01/23.

یادداشت شناسه مؤلف

مژگان تن‌ساز: گروه طب سنتی، دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران.

مریم بهمن: گروه طب سنتی، دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران.
(نویسنده مسئول)

نشانی الکترونیکی: dr.bahman98@gmail.com

راضیه نبی میبیدی: گروه طب سنتی، دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران.

Hoqne, Its History, Method and Indications and its application in Iranian Traditional Medicine Compared with Classical Medicine*M. Tansaz**M. Bahman**R. Nabi Meybodi***Abstract**

Introduction: one of the Iranian traditional medicine`s treatment method is hoqne which means sending fluids into body via anus and vaginal route. This technique has a history spanning thousands of years and has been used since Hippocrates and Galen. In modern medicine, hoqne, which used in treatment of some diseases, has been called enema.

The purpose of this paper is survey of hoqne, its methods, its history & its indications in traditional medicine`s view point. Present research also compares hoqne`s uses, in traditional and modern medicine.

Methods: this study is a review in which used some reference books of the Iranian traditional medicine, like Canon, Kholasat-al-hekmah, Exir-e-azam and Akbari Teb (medicine). Some keywords "vasti, basti, enema" also has been searched in modern medicine databases. Finally, these data was collected and classified.

Results: after studies, it was concluded that hoqne is widely used in traditional medicine in various organs` diseases, such as headache, dizziness, stroke, seizures, kidney and bladder pain, joint pain, sciatica, constipation, intestinal ulcers, expelling the waste material, fever, poisoning and so on. Moreover, in traditional Chinese medicine and Indian traditional medicine, hoqne is used in the treatment of the various diseases like, skeletal system, and kidney, genital and metabolic diseases. In modern medicine, enema is used for diagnosis and treatment of some diseases such as intussusception and gastrointestinal cancers.

Conclusion: comparing the use of hoqne in modern medicine and traditional medicine shows that this method is more widely used in traditional medicine rather than modern medicine for treatment of

local and systemic diseases which some part of them have been approved by new researches. It seems, other indications in traditional medicine can be discussed further.

According to the negligible side effects of this treatment and its high success rate in the studied cases, hoqne can be suggested as an alternative method for the aggressive and complicated treatments.

Keywords

Hoqne, Iranian traditional medicine, enema